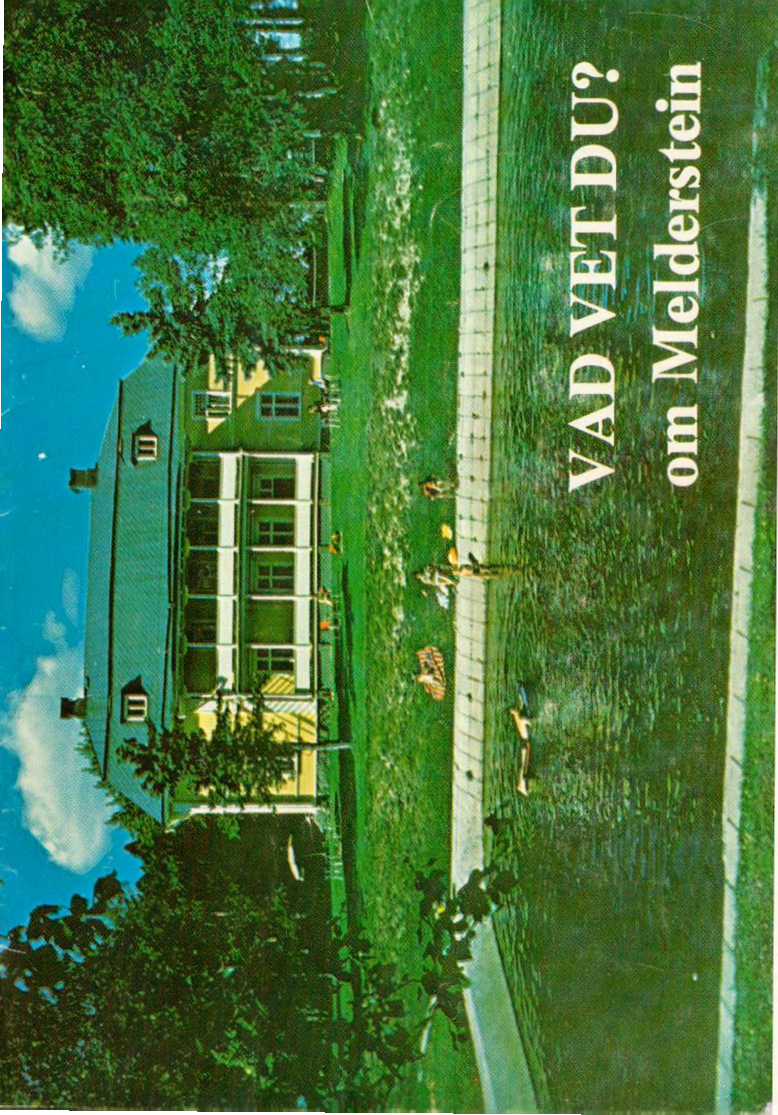

VAD VET DU? om Melderstein

Skall man söka upprinnelsen till Meldersteins järnbruk, måste man börja med gällivaremalmsens historia. Det var nämligen för att förädla den, som bruket kom till. Tack vare Meldersteins järnbruk kom den värdefulla gällivaremalmen att bli av national-ekonomisk betydelse för Sverige och särskilt för Norrbotten. Här är en betydelsefull del av Råneå sockens historia skriven. Om denna intressanta epok handlar föreliggande broschyr.

Historiska data

År 1741 upprättades ett köpekontrakt, vari det bestämdes, "att Capitain Meldercreutz allena skall bestå alla omkostnader och utgifter, till verkets anläggning och iståndsättande, så de som redan blivit gjorda vid afhandlingarne med Capitain Thingvall, som de än vidare fordras både till byggnad och alla slags arbetares förskaffande; varemot verkställigheten de 4 första åren ankommer på Bruks-Patron Steinholtz' föranstaltande. Andelen i verket skulle dock vara hälften för vardera".

Samma år påbörjades arbetet på stångjärnverket, som efter de bägge delägarna fick namnet Melderstein. På hösten 1741 byggdes en hammare och en härd, och arbetet påbörjades.

År 1742 anhöll man om tillstånd att få bygga ett kniphammarverk för klenare smide, jordbruksredskap o. d. med två hamrar. Tillstånd erhöles samma år.

1741
Namnet
Melderstein

1742

- 1744 **Skilsmässa** Kompanjonskapet mellan Meldercreutz och Steinholtz varade ej längre än till år 1744. Meldercreutz inköpte då hela gruv- och bruksegendomen och alla privilegier, med undantag av Tingvalls tjugondel. Om villkoren vid detta köp eller om anledningen till skilsmässan vet vi ingenting med säkerhet, men det är tänkbart, att de bägge delägarna hade helt olika syn på företagets syfte och planering.
- 1745 **Våra föfäder "sof och hvilade sig"** Meldercreutz förmådde kunnigt folk söderifrån, hammarsmeder och masugnsmästare, att flytta hit upp. Vi ser, hur nya namn och familjer dyker upp i kyrkböckerna: Drugge, Bergström, Fellenius m. fl.
- Befolkningen i bygden, som från början visade ett livligt intresse och varit anmärkningsvärt villig, när det gällde att släppa till mark för bruket, blev rätt snart ovillig och trög, när det gällde tjänster åt företaget. I beskrivningar från den tiden får vi veta, att våra förfäder "sof och hvilade sig, voro nöjda med sin sura mjölk, torra fisk och sitt bröd af 1/3 kornmjöl, resten bark och agnar. Att forsla kolen till bruket eller att göra dagsverken vid detsamma var något nytt och under vintermånaderna besvärligt".
- 1747 **Hos "Rikens ständer"** För att i någon mån uppväga dessa svårigheter anhöll Meldercreutz hos "Rikens ständer" om vissa privilegier, som skulle tvinga befolkningen att mot betalning hjälpa till vid bruket. I bergskollegiets svar på denna anhållan finner man följande anmärkningsvärda passus om att detta bruks "upprätthållande hufvudsakligen bidrager till thet högstnödiga ändamål, af then

ännu i mörker och okunnighet sväfvande Lapp allmogens förande till bättre kunskap och mera utöfning af then Christna läran, och thetta verk gifver then ofruktbara ortens torftiga invånare tillfällen till mera förtjänst". Lapparna anlitas som forkarlar. Men när renbete saknades eller när vargarna var i farten, uteblev malmfororna. Varje höst måste de genom kungörande i kyrkan få visshet om den kommande vinterns forlöner. Forlönen utbetalades dels i penningar, dels in natura i form av kornmjöl, salt, tobak och sist men inte minst brännvin.

Stångjärnssmedjorna förstördes år 1750 genom eldsvåda, men Meldercreutz lät återuppföra byggnaderna. 1750
Varje hammare sköttes av en hammarsmed. Denne biträdades av en eller två "räckare" och ett par drängar. Smederna arbetade nästan nakna. För att skydda sig mot kringsprutande gnistor hade de på sig långa, gråvita skjortor.

Vid Melderstein anlades en finbladig såg om fyra ramar med ensamrätt på allt timmer inom Kalix, Råneå och Luleå socknar. Vidare byggde man en tullkvarn i Prästholmen och flera husbehovskvarnar. 1751

Kungl. Maj:t gav år 1753 tillåtelse att uppodla allt ödeland, som fanns mellan Lule och Kalix älvar samt mellan Meldersteins bruk och en linje dragen tre mil norr om Gällivare gruvor. För denna väldiga domän erhöles befrielse från skatt och ägaren åtnjöt också ett flertal andra förmåner. 1753
Befrielse från skatt

- 1799 Bergsrådet Samuel Gustav Hermelin hade inmutat några ännu icke bearbetade gruvhål i Gällivare. Detta framkallade emellertid häftiga protester från Bedoire, och förhållandet dem emellan blev synnerligen spänt.
- För att undvika rättegångar och obehag inköpte Hermelin Melderstein med allt vad därtill hörde för 84.000 riksdaler. Priset var hållet i överkant, och synbarligen gjorde Bedoire rätt god vinst på affären. Hermelin satte i gång med samma allt för stora optimism, som kännetecknat Meldercreutz. Han byggde flera nya bruksanläggningar, bland annat ett stångjärnverk i Törefors, och utförde omfattande ombyggnader i Melderstein och Strömsund.
- 1812 Hermelin fick vidkännas stora personliga förluster. Han berättar själv därom. "Ett stort, mig tillhörigt skepp, inköpt för mer än 4000 riksdaler med ansevärd hemgående last, förolyckades jämte folk och allt i en svår storm. När stångjärns- och manufakturhammarne vid Selets nya bruk nyligen vore uppbyggda och omkring ett år varit nyttjade, uppbrunno smedjorna genom våldeld... och vid Törefors bortfördes genom starkt vattenflöde den nybyggda, finbladiga sågen, flera smärre olyckshändelser oberäknade." Det var därför ej underligt, att Hermelin misslyckades i sina försök att ekonomiskt rädda företaget. Han måste detta år begära sig konkurs.
- Hermelin misslyckades

- I och med att Hermelin drog sig tillbaka, stagnerade bruksrörelsen i hela Norrbotten. Detta nödläge observerades i Stockholm, och resultatet blev att konung Carl XIV Johan inköpte bruksanläggningarna i Melderstein och Strömsund för 35.000 riksdaler.
- I en skrivelse från år 1826 meddelar bergmästaren, att endast två masugnar var i gång i hela distriktet, men till att sköta dessa avlönades bl. a. "två överstar, en överjägmästare, en löjtnant samt åtta inspektörer och bokhållare... herrar kassörer och bokhållare körde på sina resor ihjäl hästar, vägrade betalning, skrek och kommenderade i Konungens namn".
- Det stora underskott som bruken, visade under 1820-talet, minskade och det märkliga förhållandet inträffade, att rörelsen i Melderstein gick med vinst för första gången på dess då snart 100-åriga tillvaro. Då stod Carl XIV Johans samtliga norrbottensegendomar under direktör Vilhelm Svenonius' förvaltning. Han var en duktig och samvetsgrann man.
- Efter Carl XIV Johans död sökte konungahuset avveckla sina egendomar i Norrbotten och spekulanter saknades inte.
- Den driftige och förmögne grosshandlaren Viktor Källberg bildade år 1861 ett bolag, Gällivare AB, som övertog alla de kungliga egendomarna i Norrbotten. Nu inriktade man sig på stordrift. För att bereda möjlighet därtill måste man lösa det svåra transportproblemet. Bruksrörelsen kom i skymundan, och driften vid Melderstein avstannade helt.
- 1825 Carl XIV Johan inköpte Melderstein
- 1826 "Kommenderade i Kungens namn"
- 1835
- 1844
- 1861

1759 Så småningom ökades produktionen av stångjärn, så att den år 1759 uppgick till 13 ton. Efter en tids nedgång ökades ytterligare produktionen så att nära 25 ton uthamrades. Det allra största hindret för bruksrörelsen var malmtransporten från Gällivare ner till masugnen. Det fanns inga vägar. Över myrar och skogar, berg och bäckar måste malmen forslas med ren- och hästskjutsar. Varje ren kunde i sin ackja taga upp till ett skeppund (c:a 170 kg).

1774 År 1744 inrättades i Melderstein en verkstad för "fint poleradt järnsmide" med flera slipstenar och polerskivor. Slutligen fick Meldercreutz tillåtelse att inrätta ett gevärsfaktori, som skulle leverera vapen till armén.

1780 Bruket vid Melderstein hade vuxit ut till en betydande anläggning. Där fanns år 1780 ett 60-tal byggnader, som var direkt knutna till bruket, däri även inbegripna arbetarebostäder, kolhus m. m.

1785 Likväl gick det med stora steg bakåt för Meldersteins bruk. Masugnen drevs blott några få dygn årligen, och stångjärnstillverkningen blev på grund härav obetydlig. Anläggningen råkade i förfall, husen ruttnade ner, vägarna växte igen, och många arbetare drog sina färde. Ute i odlingsdistriktet led folket nöd, och missväxtåren kom tätt. Meldercreutz, som lagt ned hela sin betydande förmögenhet på anläggningarna, hade för längesedan blivit tvungen att anlita lånade medel.

Meldercreutz själv var nu en bruten man och under en resa från Stockholm insjuknade han och avled på Åland. Så gick den man ur tiden, som utan jämförelse betytt mest för Råneå sockens näringsliv. Han var en bland "de verksamma människor som trälät för efterkommande", och han var allt för idealistiskt lagd för att bli en framgångsrik affärsman.

Samma år inköpte brukspatron Jean Bedoire alla Meldercreutz' egendomar i Norrbotten. Däri inbegreps hela Meldersteins bruk, manufakturverket i Fredrikafors, Strömsunds masugn, huvuddelen av Gällivare järngruvor, därutöver skeppsvarv och ett flertal hamnbyggnader på olika ställen, regelbruket i Prästholmen, kalkbrott och kalkbränneri och flera fartyg av större och mindre slag. Den köpesumma som Bedoire erlade för allt detta, 15.000 riksdaler, förefaller oss löjligt liten, särskilt som bruket hade värderats till det tredubbla.

Bedoire var en kraftfull och rivande karl. Han satte igång en genomgripande reparation av anläggningarna, masugnen i Strömsund påblåstes. Den hade stått stilla i åtskilliga år. Den årliga tillverkningen ökade avsevärt och nu framställdes nära 200 ton tackjärn i Strömsund. För att begränsa transportkostnaderna flyttades Fredrikafors' manufakturverk ned till Melderstein.

Ny ägare

1798
200 ton
tackjärn i
Strömsund

- 1880 Från och med 1872 kom driften visserligen i gång på
42.000 ton allvar igen, och under 1880-talet var produktionen
per år anmärkningsvärt hög. Förklaringen till denna utveck-
ling är säkert den, att kommunikationerna avsevärt
förbättrats, och att malmbrytningen i Gällivare under
det sista årtiondet mer än tiodubblats. Den genom-
snittliga brytningen var 42.000 ton per år.
- 1892 Gällivare AB avyttrade bruket år 1892 och för alltid
tystnade Meldersteins stångjärnshammare. Meldersteins
säteri bestod ännu några decennier, och från den tiden
minns man ännu sådana män som Ekström, Thisell
och jägmästare Nordlund.
- 1892—1922 Under denna period blev det täta ägarebyten. Från
Ägostyck- fastigheten Melderstein avsöndrades ett område om
ning i 22 505 hektar. Senare delades fastigheten genom ägo-
fastigheter styckning i 22 fastigheter.
- 1922 Råneå kommun inköpte år 1922 herrgården med tomt-
plats.
- 1922—1950 Meldersteins herrgård användes under perioden 1922—
1950 för olika ändamål, bl. a. som skolhem.
-
- Boken "Råneå socken 1654—1954" har bl. a. använts
som källa för denna sammanställning.
-
- 1958 Ar 1958 inköptes gården för 15.000 kr av Norrbotens
Öppen för distrikt av Svenska Missionsförbundet. Ett anslag från
länets arvsfonden täckte köpesumman. Samma år erhöles av
ungdom Kempefonden 26.000 kr för inköp av inventarier. Huset
målades in- och utvändigt, och mellanväggar togs bort för

att så mycket som möjligt återställa gården i dess ur-
sprungliga skick. Den mindre byggnaden på tomten, som
varit vedbod och tvättstuga, förvandlades till logement och
fick namnet Utebo. Priset för detta första iordningställande
av gården blev 81.000 kr.

Den swimmingpool, som idag är till gläde för många,
tillkom år 1964. Den är till storleken 18x38 m. Cirka 3.000
kbm jordmassa omplacerades, och Bjuråns vatten ledades
igenom.

Den kyrka med andaktsrum, som finnes inom området,
tillkom år 1968. Den invigdes under pingsthelgen detta år.
År 1969 genomfördes en omfattande reparation av huvud-
byggnaden till en kostnad av 70.000 kr. Bidrag lämnades
av AMS med 28.000 kr. Ett härbre skänktes år 1973 till
gården. Likaså uppfördes en f d bagarstuga. Ett till tomten
gränsande markområde omfattande 40.000 kvm inköptes
år 1974. Där har parkeringsplats iordningställts. Att kost-
naderna har kunnat hållas nere beror till stor del på att
mycket av det arbete som utförts skett på frivillighetens
väg. Gården är idag en plats där det råder livlig verksam-
het under sommarhalvåret. Den största tillströmningen av
folk sker under midsommarhelgen. Verksamheten inledes
varje år med en försäljning, då människor från trakten
samlas, varor skänks och offerviljan är stor. Senare under
sommaren hålles läger, konfirmandläger, läger för
nyingar, scouter, tonåringar, familjeläger, bibelveckor och
syföreningsdag. Vid ett par tillfällen har också serier av
väckelsemöten hållits.

Denna herrgård med dess växlingsrika historia vill idag
vara en plats där människor kan få fysisk rekreation och
andlig uppbyggelse. Den står öppen för människor i alla
åldrar. Den tar också emot gäster från alla delar av landet.